

Franse Kampweg 30, Bussum

Waardstellend advies
Zwolle, december 2021

Afb. 1- Wedrennen op Renbaan Cruysbergen, 1902.(Streekarchief Gooi en Vechtstreek, N8.025.1)

Inhoudsopgave

Inleiding	5
Algemene gegevens	7
1. STEDENBOUWUNDIGE CONTEXT	9
Ligging	9
Renbaan Cruysbergen (1893-1912)	9
Kolonie Walden (1898-1907)	15
2. CULTUURHISTORISCHE CONTEXT	19
De paardenstallen als bouwtype	19
Paardenraces als liefhebberij voor de middenklasse	19
Chaletstijl	21
3. ARCHITECTUURHISTORISCHE CONTEXT	23
Architect C.J. Kruisweg (1868-1952)	23
Bouw van de stallen	25
4. WAARDERING	28
5. CONCLUSIE EN AANBEVELINGEN	33
Aanbevelingen op gebiedsniveau	33
Bronnen	35
Colofon	36

Inleiding

In opdracht van de gemeente Gooise Meren heeft Het Oversticht een beknopte waardestelling opgesteld voor de voormalige paardenstallen aan de Franse Kampweg 30 a-c in Bussum. Aanleiding zijn de plannen om zowel het stallencomplex als de omliggende terreinen te ontwikkelen. Tevens zijn door zowel Historische Kring Bussum als Erfgoedvereniging Heemschut verzoeken tot aanwijzing als monument ingediend.

Het gebouw is omstreeks 1900 gebouwd en bevatte oorspronkelijk een reeks rug-aan-rug stalboxen. Het behoorde tot de vroegere paardenrenbaan Cruysbergen die in 1893 was aangelegd en tot 1912 met succes werd geëxploiteerd. De renbaan genoot landelijke bekendheid en trok vanuit Amsterdam en andere plaatsen vele bezoekers aan. In dezelfde periode bevond zich aangrenzend aan het terrein van de renbaan de idealistische landbouwkolonie Walden van de bekende vernieuwer Frederik van Eeden. De twee verhaallijnen zijn evenals de verschillende terreinen met elkaar verweven. Het gebied wordt de afgelopen decennia gedomineerd door het bedrijventerrein dat bekend staat als het 'Hocras-terrein'.

De stallen zijn in een eerder stadium door Monumenten Advies Bureau uitvoerig onderzocht, beschreven en gewaardeerd (september 2021). Het bureau ziet belangrijke cultuurhistorische waarden vertegenwoordigd in de stallen, en adviseert deze te beschermen en in te passen in de herontwikkelingsplannen.

Ondanks dat, heeft de gemeente behoefte aan een frisse blik, een second opinion, op de monumentwaarden van de stallen. Het Oversticht is gevraagd om een beknopt vervolgonderzoek.

Het aanvullend bouwhistorisch onderzoek heeft zijn weerslag gekregen in voorliggend rapport. De resultaten zijn gebaseerd op literatuur- en archiefonderzoek, en onderzoek ter plekke. Tevens is dankbaar gebruik gemaakt van de studie die Monumenten Advies Bureau heeft verricht. De waardering is gebaseerd op de Richtlijnen Bouwhistorisch onderzoek 2009.

Na nadere bestudering kunnen we concluderen dat het vroegere stallencomplex cultuurhistorisch interessant is als een van de weinige restanten uit een roemruchte geschiedenis. Het ontwerp van het stalgebouw is aangetast, zowel op hoofdlijnen als in detail. Niettemin is de stalfunctie nog duidelijk herkenbaar. En al is het terrein losgezongen van zijn omgeving, die onherkenbaar is veranderd, is er sprake van cultuurhistorische ensemblewaarde met onder meer het jockeyhuis en het achterliggende terrein van de renbaan. Het gebouw achten we achten we als zeldzaam overblijfsel van Renbaan Cruysbergen monumentwaardig.

Het verdient aanbeveling om het vroegere stalcomplex te behouden in de nieuwe ontwikkelingen. Door het stalgebouw een nieuwe invulling te geven, met respect voor de oorspronkelijke architectonische karakteristieken en functie.

Daarmee kan waarde worden toegevoegd aan het te ontwikkelen gebied. Om de historische functie herkenbaar en beleefbaar te houden dient de oorspronkelijke architectuur en de oorspronkelijke gevelopeningen van de staldeuren en -raampjes als leidraad te worden genomen.

Naast de waardering van de stallen richt het rapport zich op de cultuurhistorische waarden die zich manifesteren in het omliggende gebied, die mogelijkheden bieden om het bijzondere verhaal van de renbaan en kolonie Walden inzichtelijk te maken. De geschiedenis kan als uitgangspunt dienen bij toekomstige ruimtelijke ontwikkelingen en kwaliteit geven aan de omgeving.

Het Oversticht,
december 2021

Afb. 2 - Luchtfoto van de stallen en de omgeving (googlemaps.nl).

Algemene gegevens

Adres

Franse Kampweg 30 a-c 1406 NW Bussum
Gemeente Gooise Meren

Kadastrale aanduiding

181 C 1112

Architect/aannemer

C.J. Kruisweg

Opdrachtgever

Renbaan Cruysbergen

Bouwjaar

1893/1903-1904

Oorspronkelijke functie

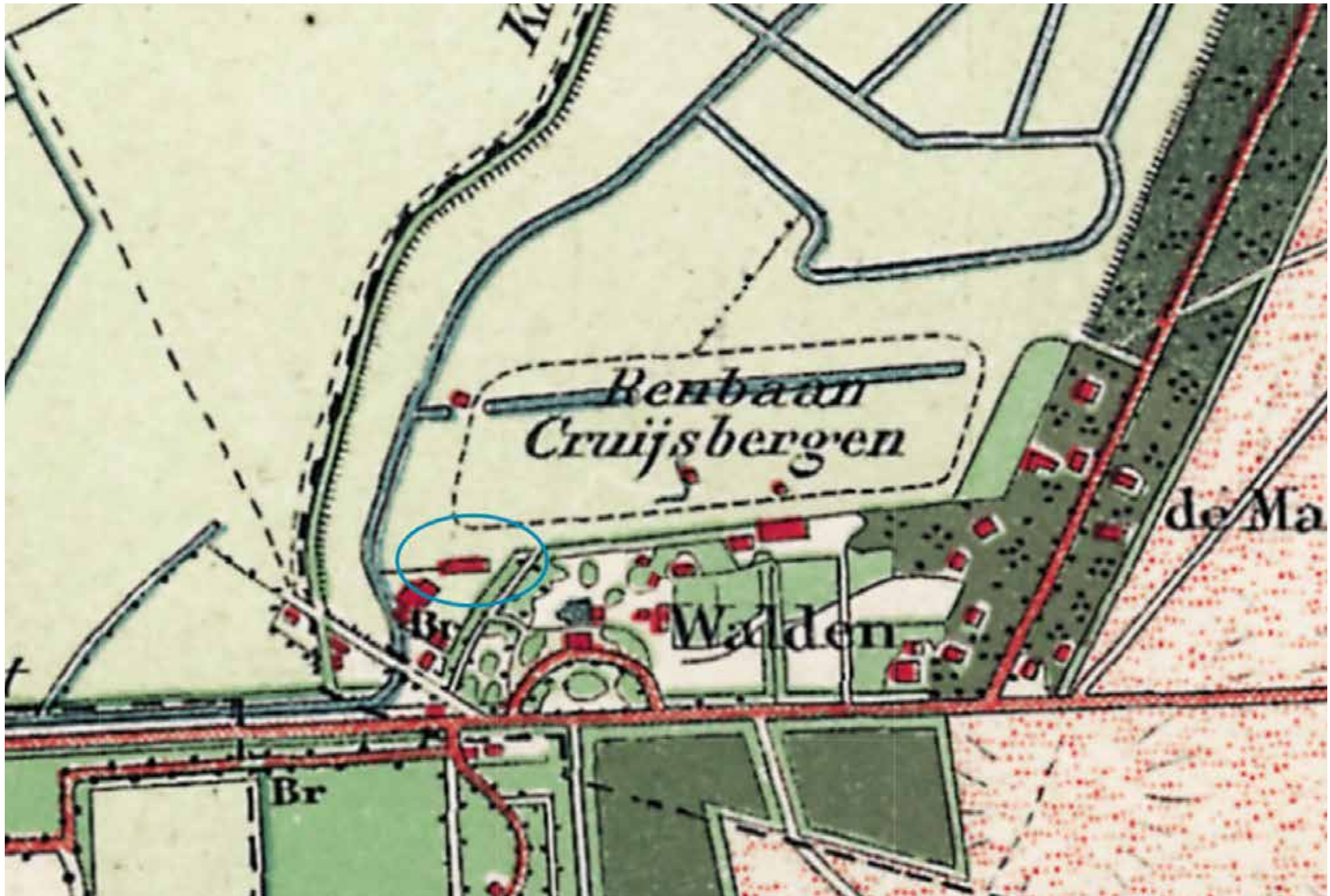
Paardenstallen met dienstwoning

Huidige functie

Paardenstallen en woningen

Afb. 3 - Kadastrale kaart van de voormalige stallen (pdok.nl/viewer).

Afb. 4 - Kaart uit circa 1905 met de stallen (omcirkeld), Renbaan Cruysbergen en Walden (topotijdrijs.nl)

I. Stedenbouwendige context

Ligging

Het stallencomplex is gesitueerd aan de zuidwestelijke rand van Bussum, aan een aftakking van de doorgaande Franse Kampweg (N236). Het smalle perceel is ingeklemd tussen het noordelijk gelegen natuurgebied Goois Natuurgebied Fransche Kamp en het zuidelijk gelegen industrieterrein waarop gebouwen van Hocras en de GAMMA bouwmarkt. De stallen zijn gelegen aan het einde van de aftakking, een doodlopende laan, weliswaar zichtbaar vanaf de openbare weg maar verscholen temidden van bedrijfsgebouwen en hoog opgaande begroeiing.

De omgeving rond de stallen kent een roemruchte geschiedenis. Slechts een korte periode van zo'n twintig jaar op de overgang van de negentiende- naar de twintigste eeuw, was het gebied toneel voor zowel professionele paardensport op de succesvolle Renbaan Cruysbergen als het befaamde sociale experiment Walden. Op een topografische kaart uit circa 1905 zijn beiden ingetekend. Omdat het cultuurhistorische achtergrondverhaal reeds is beschreven in het rapport van Monumenten Advies Bureau, volstaan we hier met een beknopte bebouwing- en gebruiksgeschiedenis van het gebied, en wat er nu nog aan herinnert.

Renbaan Cruysbergen (1893-1912)

De grond behoorde in de negentiende eeuw tot het landgoed Cruysbergen, dat in het buitengebied van Bussum was opgericht door de familie

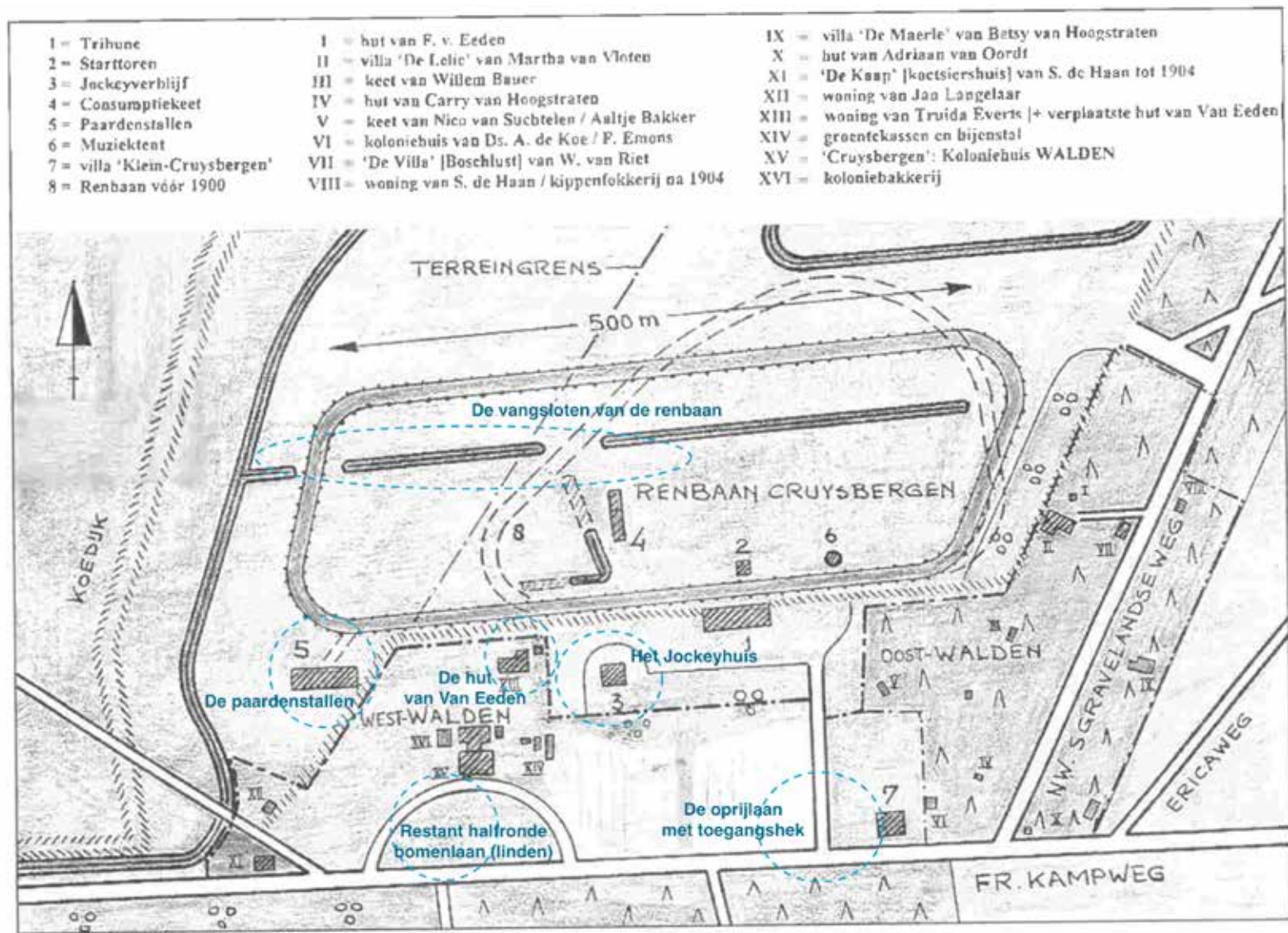
Rutgers van Rozenburg. Na het overlijden van de eigenaar Jonkheer Hendrik Jacob Rutgers van Rozenburg werd het landgoed omstreeks 1880 verkaveld en verkocht. Op het gedeelte dat in handen was gekomen van de vermogende effectenmakelaar Henri Broekman werd in 1893 Renbaan Cruysbergen aangelegd. De paardenraces vonden tot dan toe plaats achter het Rijksmuseum in Amsterdam, toen nog de rand van de stad, de paardenrenbaan diende echter plaats te maken voor de uitbreiding van het stedelijke gebied. Twee verenigingen, Amsterdamsche Sportclub en de Algemene Harddraverij Vereeniging, weken uit naar Bussum. Het paste in de ontwikkeling die Bussum en andere dorpen in het Gooi doormaakte eind negentiende eeuw. Met name rijke Amsterdammers vestigden zich vanuit de steeds drukker wordende stad in het lommerrijke Bussum. Een landelijke idylle die mede vanwege de hoge en dus droge zandgrond een aantrekkelijke woonomgeving vormde. Door de aanleg van verharde wegen en een trein- en tramverbinding was de gunstig gelegen forensenplaats vanuit de hoofdstad goed bereikbaar. In deze periode ontstonden op nog ongerepte 'woeste gronden' villawijken als Het Spiegel, aan de Nieuwe 's-Gravelandseweg.

De fameuze Renbaan Cruysbergen kende een enorme populariteit. Van heinde en verre kwamen liefhebbers van de paardensport per tram naar de renbaan om de wedstrijden bij te wonen. De baan had zelfs een eigen halte aan de huidige Franse Kampweg, toen 's-Gravelandse weg.

De renbaan was niet direct aan de weg gesitueerd, maar hier wat verder vanaf gelegen, in het open heidegebied. Bezoekers konden de renbaan, waar een tribune zicht gaf op de races, bereiken vanaf twee zijden van het terrein. De hoofdingang bevond zich aan de 's-Gravelandse weg, een tweede toegang bevond zich oostelijk aan de Nieuwe 's-Gravelandse weg, de verbindingsweg tussen de Het Spiegel en de Franse Kampweg.

De hoofdingang aan de 's-Gravelandse weg bestond uit een voornaam hek dat toegang gaf tot een oprijlaan. Zowel hek als oprijlaan zijn nog altijd aanwezig, en zijn te vinden iets ten westen van villa Oud Cruysbergen. De omstreeks 1910 gebouwde villa verving Klein Cruysbergen, het buitenhuis dat Broekman bewoonde. De villa is aangewezen als Gemeentelijk Monument (Franse Kampweg 6). De oprijlaan behoort tegenwoordig tot Nieuwe 's-Gravelandse weg 90, het vroegere jockeyverblijf van de renbaan, inmiddels beschermd als Rijksmonument. Het in 1920 tot woonhuis omgebouwde verblijf uit 1893 was ontworpen door C.J. Kruisweg, de architect die meerdere gebouwen op het terrein zoals de tribune en de muziektent ontwierp. De stallen waren gebouwd in de zuidwestelijke hoek van het terrein, op korte nabijheid van de renbaan.

Hier konden de jockeys, die bij het paardenrennen de paarden bereden, tijdelijk hun paarden stallen. Het stallencomplex is een van de zeldzame overblijfselen van Renbaan Cruysbergen.

Afb. 5 - Plattegrond van de Renbaan en Walden, gemaakt door Martin Heyne (Van der Heide 1998).

In 1903-1904 is Renbaan Cruysbergen vernieuwd en vergroot. Zo kreeg de vergrootte baan een ellipsvorm en werd voorzien van langgerekte, smalle vangsloten, die zorgden dat de waterhuishouding goed bleef. In die tijd werden ook enkele nieuwe gebouwen opgericht, zoals de tribune. De renbaan beleefde een nieuwe bloei-periode. Echter betekende een in 1911 ingevoerd totalisatorverbod, dat het wedden op paardensport strafbaar maakte, in 1912 het einde voor de renbaan. Net als vele andere renbanen in het land. In 1920 werd een deel van het terrein aangekocht door het ministerie van Defensie die de renbaan in gebruik nam als remonte-depot. De grond is inmiddels in bezit van het Goois Natuurreser-vaat en deels teruggegeven aan de natuur (het westelij-ke deel). Het oostelijke deel is recent herontwikkeld tot woningbouwlocatie. De contouren van de renbaan zijn niet meer te herkennen, wel is de structuur van vangsloten gehandhaafd in het landschap.

Afb. 6 - Ansichtkaart van Renbaan Cruysbergen met de renbaan, toeschouwers en het jockeyverblijf, circa 1905. (Streekarchief Gooi en Vechtstreek, N8.031.3)

Afb. 7 - Het stalcomplex waar de jockeys hun renpaarden konden stallen, foto vermoelijk uit het interbellum. (Streekarchief Gooi en Vechtstreek, N8.036.2)

Afb. 8 - Hek en oprijlaan als hoofdingang van de renbaan aan de 's-Gravelandse weg, jaartal onbekend.
Streekarchief Gooi en Vechtstreek, N8.016.1)

Afb. 9 - Ingekleurde Ansichtkaart van villa Klein Cruysbergen aan de 's-Gravelandse weg, circa 1905.
(Streekarchief Gooi en Vechtstreek, N8.015.2)

Afb. 10 - Villa Groot Cruysbergen als koloniehuis van Walden, met links de bakkerij, en voor de oprijlaan met Lindenbomen (Streekarchief Gooi en Vechtstreek, N8.022)

Kolonie Walden (1898-1907)

Omstreeks 1898 was een groot gedeelte van het vroegere landgoed aangekocht door de in Bussum woonachtige Frederik van Eeden (1860-1932). Hier stichtte de vooruitstrevende schrijver en arts de idealistische coöperatieve landbouwkolonie Walden. Met het idee aan de hectische wereld te ontsnappen en in afzondering een antikapitalistische gemeenschap te vormen waarin de kolonisten zelfvoorzienend en in eenvoud 'op een hutje in de hei' leefden. Van Eeden was een vertolker van de steeds sterker wordende overtuiging dat de stad een gejaagde, bedompte en oppervlakkige omgeving was waaruit men diende te ontsnappen. In zijn boek *De kleine Johannes* (1885) is dit de onderliggende boodschap. Op het hoogtepunt van de kolonie omstreeks 1901 woonden er ongeveer veertig mensen. Op het terrein bevonden zich onder andere vele houten hutten, enkele stenen woningen en een goed lopende bakkerij. Allen gebouwd in 1898, of iets later, naar ontwerp van 'huisarchitect' W.C. Bauer. Passend bij het karakter van de kolonie greep Bauer terug op de eenvoudige streek-eigen, landelijke bouwkunst. De negentiende-eeuwse villa Groot Cruysbergen werd gebruikt als koloniehuis. Het stond aan de 's-Gravelandse weg, en had voorname entree bestaande uit een halfronde bomenlaan (linden), zoals gebruikelijk was op landgoederen.

Walden was opgedeeld in een westelijk en een oostelijk gedeelte, doordat het terrein van Broekman met de oprijlaan naar de renbaan het terrein doorsneed. Van Eeden en Broekman lagen over het gebruik van zijn grond geregeld over in de clinch. Zo dreigde Broekman de oprijlaan, die de kolonisten gebruikten als overgang, af te sluiten. Het typeert misschien wel de tegenstelling tussen enerzijds de wereld van de commerciële en gejaagde paardensport en de idealistische kolonie met zijn wat zonderlinge, excentrieke kolonisten. De avant-gardistische leefgemeenschap van Walden was geen lang leven beschoren, al in 1907 kwam er een einde aan.

Vandaag de dag herinnert er nog weinig aan Walden, de passant kan zich moeilijk een voorstelling maken van wat zich hier een eeuw geleden heeft afgespeeld. Walden is nog herkenbaar in de beroemde hut van Van Eeden, dat zich net als een stenen koloniehuis bevindt aan de Franse Kampweg 22, niet ver van de paardenstallen. Verder zijn aan de Nieuwe 's-Gravelandse weg nog een hut, enkele woonhuizen en de bakkerswoning bewaard gebleven, die allen als monument een beschermd status hebben. De panden maken tegenwoordig deel uit van Het Spiegel. Voorbeelden zijn de als Gementelijk Monument beschermde boshut (Nieuwe 's-Gravelandseweg 96) en de bakkerswoning, een Rijksmonument (Nieuwe 's-Gravelandseweg 88).

In 1938 is het terrein rond Groot Cruysbergen bebouwd met bedrijfsgebouwen van golfkartonfabriek Van Meurs, waardoor de negentiende-eeuwse villa volledig werd ingebouwd door bedrijfsbebouwing. In 1970 brandde de villa af. Wat resteert is een deel van de bomenlaan. Later werd het terrein in gebruik genomen door horecagroothandel Hocras.

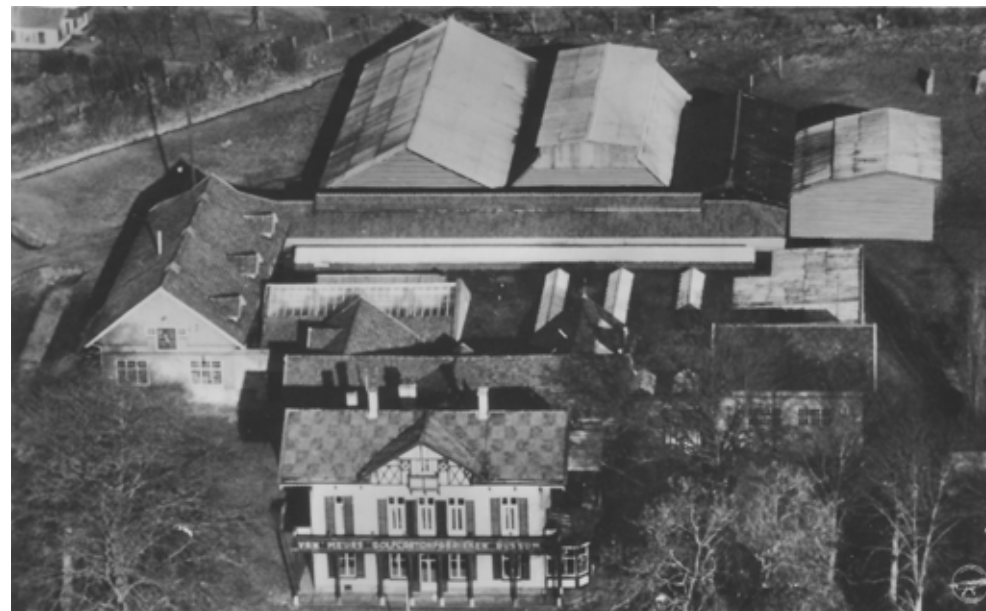
Afb. 11 - Kolonisten voor het koloniehuis, 1900 (Collectie Van Eeden UBA/BBC)

Afb. 12 - Ansichtkaart van de bakkerij, 1905 (Collectie Van Eeden UBA/BBC)

Afb. 13 - Frederik van Eeden voor zijn hut, 1925 (Collectie Van Eeden UBA/BBC)

Afb. 14 - Villa Groot Cruysbergen ingeklemd tussen de gebouwen van golfkartonfabriek Van Meurs, 1960 (Streekarchief Gooi en Vechtstreek, N8.023.1)

Afb. 15 - De melkerij Hofstede Oud-Bussem (Noord-Hollands Archief)

Afb. 16 - Eénpaardstallen aan de Veeartsenijstraat in Utrecht, circa 1910. (Het Utrechts Archief)

2. Cultuurhistorische context

De paardenstallen als gebouwtype

Het gebouw aan de Franse Kampweg dat onder meer bestaat uit een reeks rug-aan-rug stalboxen is een goed voorbeeld van een stallencomplex van rond 1900. Het stalgebouw is een specifiek gebouwtype. Het naslagwerk Bouwkundige termen. Verklarend woordenboek van de westerse architectuur- en bouwhistorie van E.J. Haslinghuis (Leiden 2005) definieert de stal als overdekte standplaats voor paarden en vee, dat in de meeste gevallen onderdeel uitmaakt van een hoofdgebouw, maar ook een losstaand gebouw kan zijn. Veel voorkomend is de stal die behoort tot een boerderij, of landhuizen en kastelen. De luxe paardenstal van landhuizen en kastelen werd vanaf ongeveer 1700 met zorg ontworpen, om deze te laten aansluiten op de architectuur van het hoofdgebouw. Het stalgebouw was niet louter een functionele dienstruimte, maar een teken van rijkdom. Het representeert het goede leven. De stallenbouw bereikte zijn hoogtepunt aan het einde van de negentiende eeuw. In die tijd speelde paarden behalve als belangrijk vervoermiddel een steeds grotere rol in de vrijetijdsbesteding van de elite. Vermogende ondernemers lieten buitenhuizen met stalcomplexen bouwen. Luxe stalcomplexen waren niet enkel het onderkomen voor paarden, maar bevatten ook een koetshuis, tuigenkamers en een erboven of naast gelegen dienstwoning. Het dienstpersoneel is nodig voor de verzorging van de paarden die dag en nacht doorgaat.

De zolder werd gebruikt voor hooiberging, vaak zichtbaar de dakkapellen voorzien van luiken. Als meest spectaculaire overblijfsel van de stallencultuur van de elite worden de Koninklijke Stallen op Paleis het Loo (Koninklijk Park 1 Apeldoorn; 1909) genoemd.

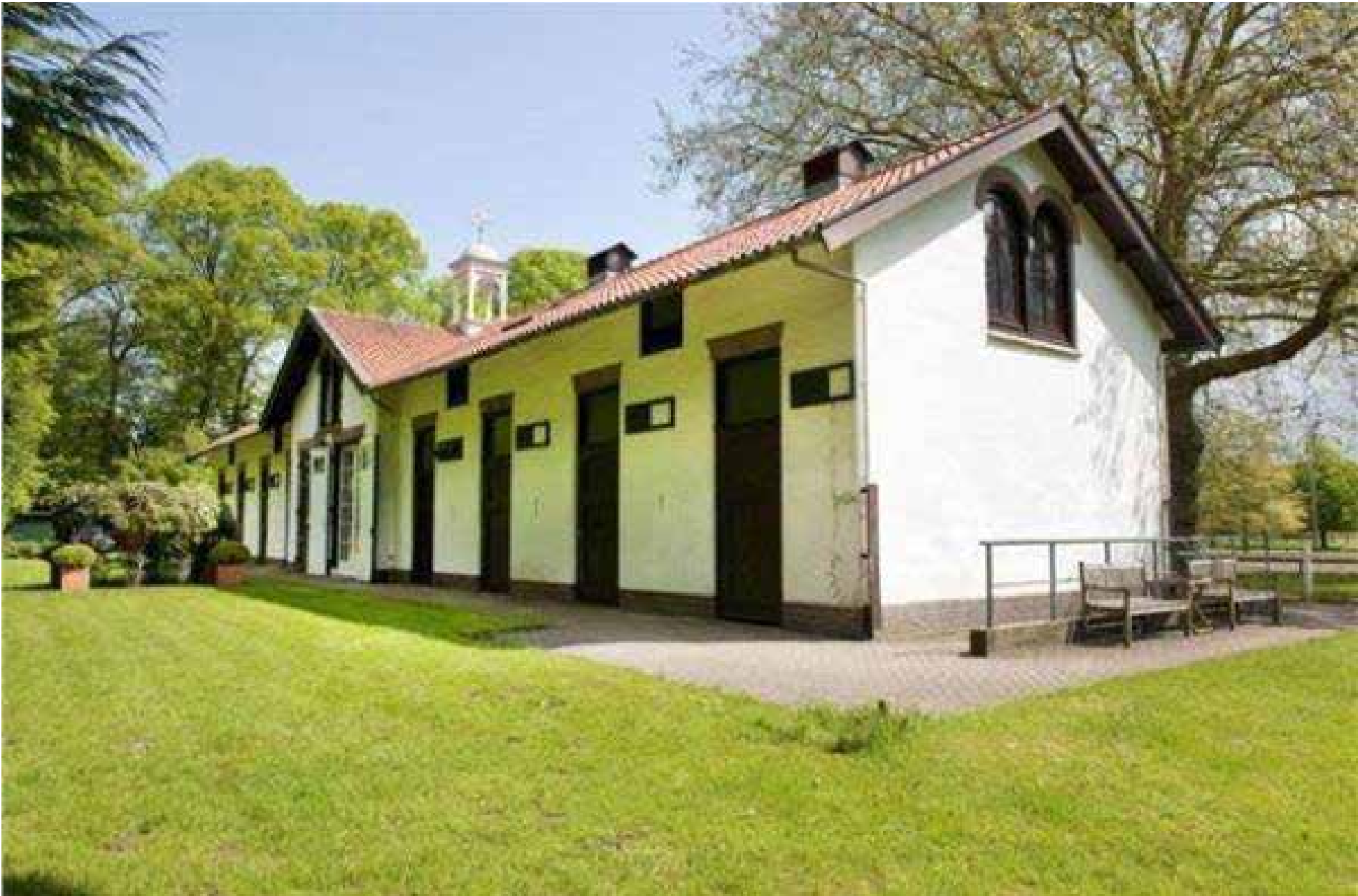
Paardenraces als liefhebberij voor de middenklasse

Ook de middenklasse werd aan het eind van de negentiende eeuw welvarender en kreeg de mogelijkheid om uit te gaan. Naast theater en muziek waren paarden een populaire liefhebberij in de vrije tijd. Paardenraces kwamen in de mode. De snelheidswedstrijden met bereden paarden waren net als jachtpartijen en het fokken van paarden overgevoegen uit Engeland. Het paste in de bredere trend van de Angelomanie: men raakte in de ban van alles wat met Engeland te maken had. Dat de transportfunctie werd overgenomen door trein en auto vergrootte de populariteit van het paardrijden. Een specifiek staltype is de stal die behoorde tot een renbaan. Het was geen permanent onderkomen voor paarden, maar hier werden tijdelijk de renpaarden van de jockeys gestald.

In Nederland zijn veel stalgebouwen te vinden op buitenplaatsen. Incidenteel herinnert een paardenstal aan een voormalige marechausseekazerne en er is een enkel geval bekend van een stal die onderdeel is geweest van een paardenrenbaan.

Van de 125 draf- en renbanen die Nederland in de hoogtijdagen heeft gekend is weinig over.

Het is een geschiedenis die grotendeels uitgewist is, zoals bij paardenrenbaan Cruysbergen ook het geval is. In het Noord-Hollandse Vogelenzang resteert slechts de renstal (Manpadslaan 8 Vogelenzang; 1905) van de paardenrenbaan die in 1901 was aangelegd op landgoed Woestduin. Het gebouw is in vrij gave toestand bewaard en beschermd als Rijksmonument. Het toont in hoofdvorm gelijkenissen met de paardenstallen aan de Franse Kampweg. De renstal betreft een symmetrisch ingedeeld, langgerekt volume van één bouwlaag onder een zadeldak. Opvallend is het centrale, iets risalerende middengedeelte met topgevel en zadeldak en op de kruising van de noklijnen een houten lantaarn met een koepel. De overstekende houten dakranden zijn voorzien van decoratieve houten windveren. Het gebouw heeft neoclassicistische kenmerken. Een ander stalgebouw dat overeenkomstige elementen laat zien is de melkerij Hofstede Oud-Bussem (Flevolaan 65 Huizen; 1902). Het is als boerderij met veestal typologisch afwijkend, maar heeft eenzelfde langgerekte grondvorm met symmetrisch in het midden een risalerend deel met topgevel en kleine klokkentoren met windvaan.

Afb. 17 - Renstal op landgoed Woestduin in Vogelenzang (oozo.nl)

De meeste paardenstallen dateren uit het einde van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw. Een periode waarin veel verschillende architectuurstijlen werden toegepast, die ook terugkomen in de architectonische vormgeving van de stallen. De Koninklijke Stallen zijn vormgegeven met elementen uit het neoclassicisme, net als bijvoorbeeld de stal Warmoesstraat 50 in Den Burg (circa 1876). Eclectisch vormgegeven zijn de paardenstallen met bovenwoningen in Amsterdam-Zuid (Schinkelhavenstraat 27 Amsterdam; 1884) en het koetshuis met paardenstal en koetsierswoning op buitenplaats Huis Oolde (Ooldselaan 15 Laren (GLD); 1871). Een andere populaire bouwtrant was de Chaletstijl. Enkele representatieve voorbeelden zijn de houten driebeukige paardenstal op landgoed Twickel (Twickelerlaan 6 Deldeneresch; 1881) en de stal en het koetshuis van Huis De Tannenberg (Duyinweg 29 Bosch en Duin; 1902). In Utrecht zijn op het Veeartsenijterrein éénpaardstallen bewaard gebleven (Veeartsenijstraat 200-218, ca. 1910), gebouwd in Chaletstijl met neogotische elementen. De hoofdvorm van deze stallen is bijna hetzelfde als in Bussum: symmetrisch, langgerekt, één bouwlaag met een hooizolder en dakkapellen.

Chaletstijl

De gebouwen behorende tot het Landgoed Cruysbergen (de twee villa's) en Renbaan Cruysbergen (C.J. Kruisweg) kregen een landelijke uitstraling met kenmerken van de zogeheten Chaletstijl. De architectuurvorm is geïnspireerd op de Zwitserse landelijke bouwkunst, de chaletbouw. In de negentiende eeuw was door nieuwe spoorwegverbindingen het (buitenland)toerisme opgekomen. Voor welgestelden werd Zwitserland hét vakantieoord bij uitstek. In een poging om de charme van het Zwitserse platteland in Nederland na te bootsen werd voor de bouw van villa's en landhuizen de chalet geïmiteerd. In lommerrijke forensenplaatsen als Bussum en Laren lieten stedelingen hun nieuwe optrekjes uitvoeren in deze architectuurstijl. Het beantwoordde het verlangen van de elite naar het buitenleven. In dezelfde bouwtrant zijn ook andere bouwtypen tot stand gekomen. Bijgebouwen zoals stalcomplexen en tuinhuisjes, maar ook herstellingsoorden en hotels gesitueerd in bosrijke gebieden, of amusementsgebouwen zoals tentoonstellingspaviljoens en muziekkoepelels. Niet voor niets typeert Ileen Montijn in haar boek *Naar buiten!* Het verlangen naar landelijkheid in de negentiende en twintigste eeuw de chaletstijl als een soort 'vrijtijdsstijl, de stijl van het zondagse uitje en het buitenhuis'. Met name rond het fin de siècle was de stijl populair.

Kenmerkend aan de Chaletstijl zijn de overstekende kappen met uitgesneden of gezaagde decoratieve houten randen. In het begin waren de daken flauw hellend, later werden de daken steiler. Vaak zijn de dakvlakken gesteund door bewerkte houten balken en consoles. Veel decoratief houtsnijwerk, zoals versierde stijlen en lattenwerk, werd toegepast. Andere kenmerken zijn houten veranda's, balkons, erkers en openslaande deuren, die de ervaring van buitenleven versterkten. Sommige landelijk gelegen gebouwen werden volledig uitgevoerd in hout, maar meestal was steen de basis. Ook kwamen er mengvormen voor, zoals de Chaletstijl met elementen uit de Neorenaissance en Jugendstil. Omdat een landelijke uitstraling aansloot bij de functie van stalgebouw was de Chaletstijl bij uitstek een geschikt. Illustratief zijn het koetshuis annex paardenstal op het buiten Larenberg bij Laren (Naarderstraat 80 Laren; 1897) en het koetshuis Quatre Bras ('s-Gravelandseweg 144 Hilversum; 1898). Beiden zijn zeer uitbundig vormgegeven en inmiddels beschermd als monument. De stallen aan de Franse Kampweg zijn een sobere uitvoering van de Chaletstijl.

Afb. 18 - Tekening van het hotel-pension Beerenstein (historischekringbussum.nl)

3. Architectuurhistorische context

Architect C.J. Kruisweg (1868-1952)

Er zijn geen bouwtekeningen bekend uit de bouwtijd, dus het is niet met zekerheid vast te stellen wie de ontwerper van het stalgebouw aan de Franse Kampweg is. Toch is het aannemelijk dat de stallen net als de overige gebouwen op Renbaan Cruysbergen, waaronder het jockeyhuis, ontworpen zijn door de Bussumse architect Cornelis Jacobus Kruisweg (1868-1952). Kruisweg was een veelgevraagd architect die zowel openbare gebouwen als vele villa's op zijn naam heeft staan. Het stalgebouw neemt een bijzondere plaats in zijn oeuvre in. Al met 25 jaar werd hij in 1893 gevraagd de gebouwen voor de nieuwe renbaan te ontwerpen.

Een jaar later associeerde hij zich met de Hengelo-se architect Jacob van der Goot, met wie hij de vaste architect van de Twentse textielbaronnen Stork en De Monchy was. Zijn carrière kwam toen echt op stoom. Ook in Bussum kreeg het duo veel opdrachten, al was het Kruisweg die daar het gezicht van het bureau was. Hij woonde immers in de gemeente en speelde er als raadslid, wethouder en later locoburgemeester een belangrijke rol in het openbare leven. In zijn vakgebied was hij naast praktiserend architect actief als lid van diverse commissies zoals de Gooise Schoonheidscommissies en de Maatschappij ter bevordering der Bouwkunst te Amsterdam. Hij woonde in Het Spiegel, eerst op Eikenlaan 3, en verhuisde in 1908 naar zijn zelf ontworpen Villa Amstelwijck (Nieuwe Hilversumseweg 10 Bussum).

Enkele andere werken van zijn hand zijn het evenementengebouw Concordia (Graaf Wichmanlaan 44 Bussum; 1897) en de uitbundig vormgegeven Villa Oud Holland in Het Spiegel (Nieuwe 's Gravelandseweg 9; 1903). Het huis voor zijn bureaus Sarah's Cottage (Nieuwe Hilversumseweg 12; 1903) is aangewezen als gemeentelijk monument, het hotel-pension Beerenstein (Beerensteinerweg 73; 1908) als Rijksmonument.

Zoals veel architecten in die tijd was hij niet stijlvast, maar hanteerde hij verschillende stijlkenmerken van op dat moment populaire stijlen zoals de Jugendstil en Chaletstijl. Enkele overeenkomsten tussen zijn gebouwen zijn de gestuukte gevels, ramen met meerruits roede-verdeling en luiken, balkons en dakkapellen, en pironen en windvanen op de met pannen gedekte daken.

Afb. 19 - Architect C.J. Kruisweg (historischekringbussum.nl)

Afb. 20 - Het stalcomplex nog in zijn originele toestand. De foto is vermoelijk uit het interbellum en is vooralsnog de enige bekende foto uit de begintijd van de stallen. (Streekarchief Gooi en Vechtstreek, N8.036.2)

Afb. 21 - Het stalcomplex in de huidige situatie, 2021

Bouw van de stallen

Er bestaat onduidelijkheid over het bouwjaar van het stallencomplex. Het gebouw dateert mogelijk uit 1893, het jaar waarin de renbaan werd opgericht en op het terrein een reeks aan gebouwen zoals ook het jockeyhuis werden gebouwd. Het zou ook kunnen dat het pand is gebouwd in 1903-1904, de periode waarin de renbaan werd vergroot en vernieuwd.

Omdat het architectonische ontwerp en de latere wijzigingen reeds nauwkeurig is beschreven in het rapport Monumenten Advies Bureau, volstaan we hier met een beknopte beschrijving van de hoofdvorm, enkele authentieke uiterlijke kenmerken en de bouwgeschiedenis in hoofdlijnen.

Het stallencomplex is gebouwd als onderkomen voor racepaarden en heeft een reeks aan rug-aan-rug stalboxen. De zolderverdieping was bestemd voor de opslag van hooi. Mogelijk waren in het gebouw ook andere functies ondergebracht, zoals een tuigkamer. Het complex naar alle waarschijnlijkheid al vanaf het begin ruimte voor stalpersoneel. De woning aan de oostzijde (nr. 30a) heeft er mogelijk altijd al gezeten. Tegenwoordig zijn in de linkervleugel en in het centrale gedeelte woningen ondergebracht.

De gevels zijn witgeschilderd, en hebben een donkerbruine plint. De schoorstenen zijn later toegevoegd ten behoeve van de woningen. De dakkapellen en de kopgevels zijn voorzien van lattenwerk. Op de kruising van de noklijnen bevindt zich een zinken torentje met smeedijzeren windvaan in Jugendstilvormgeving. Het dak is bekleed met weinig voorkomende blauwgrijze beton ruitpannen.

De topgevels van het middengedeelte hadden oorspronkelijk op de begane grond grote dubbele openslaande deuren met boven- en zijlichten. De stallen zijn voorzien van houten opgeklampte staldeuren met ernaast kleine liggende stalraampjes (kiepraampjes). De dakkapellen hadden vroeger openslaande luiken met vierlichtsramen en erboven een hijsbalk om het hooi in en uit te hijsen. De originele ramen hebben alle een meerruits roede verdeling en rusten op bakstenen lekdorpels.

De kopse gevel van de woning aan de oostzijde, gericht naar de weg, kende oorspronkelijk een vormgeving verwant aan vakwerktopgevels. Met overstekende dakranden, houten windveren en lattenwerk in de top. En op de verdieping een openslaande deur met raampartijen (roederaampjes) aan weerszijden, en een balkon.

De toegepaste Chaletstijl komt mede tot uitdrukking in de topgevels met het decoratieve lattenwerk dat contrasteert met de witgeschilderde muren. Ook de overstekende daken met windveren en het torentje zijn kenmerkend. De stallen en het jockeyhuis vertonen op de genoemde punten overeenkomsten in stijl, zoals het lattenwerk tegen de kopgevels, de diepe overstekken, versiering op de nokkruising.

Latere wijzigingen in een tijdlijn

1883 of 1903-1904

Ontwerp en bouw stallencomplex.

1942

Wijziging oostelijke deel van het gebouw (toen bekend onder Melkstraat 8), waarbij onder meer twee stalboxen bij de woning zijn gevoegd en een dakkapel is aangebracht in de zuidgevel.

1962

Verbouw enkele stalboxen tot twee woningen. Hierbij is een deel van de gevels aangetast en zijn aan de zuidzijde dakkapellen geplaatst.

Laatste decennia

Onder meer aanbouw volume aan westzijde, moderniseren van enkele staldeuren, wijzigen oostgevel: vernieuwen windveren en verwijderen balkon.

Afb. 22 - Detail gevel van middengedeelte nog in originele toestand, foto vermoelijk uit het interbellum (Streekarchief Gooi en Vechtstreek, N8.035.2)

Afb. 23 - Het middengedeelte in de huidige situatie, 2021

Afb. 24 - De woning aan de oostzijde van het complex, omstreeks 1930
(Streekarchief Gooi en Vechtstreek, SSAN092W N8.036.1)

Afb. 25 - De kopse gevel aan de oostzijde in de huidige situatie, 2021

4. Waardering

Het stalcomplex is beoordeeld op basis van de landelijk gehanteerde criteria: cultuurhistorische waarden, stedenbouwkundige waarde, ensemblewaarde, architectuurhistorische waarden, bouwhistorische waarde en de mate van gaafheid en zeldzaamheid.

Cultuurhistorische waarden

De stallen zijn cultuurhistorisch waardevol als onderdeel van Renbaan Cruysbergen. De renbaan, die in 1893 was opgericht op het landgoed Cruysbergen genoot een enorme populariteit. Het stalgebouw samen met het van rijkswege beschermde jockeyhuis zijn de enige elementen die nog herinneren aan de roemruchte geschiedenis die het gebied heeft gekend en bevatten cultuurhistorische ensemblewaarde. Het stalgebouw houdt de herinnering aan de renbaan levend. De cultuurhistorische waarde van het stalgebouw is hoog.

Stedenbouwkundige waarden

Het stalcomplex heeft een geringe stedenbouwkundige waarde, aangezien de oorspronkelijke context vrijwel is verdwenen. De stallen zijn gelegen aan een doodlopende laan, weliswaar zichtbaar vanaf de openbare weg maar verscholen temidden van bedrijfsgebouwen en hoog opgaande begroeiing.

Architectuurhistorische waarden

Het gebouw is typologisch waardevol als goed voorbeeld van het staltype dat onderdeel uitmaakte van een renbaan: een tijdelijk onderkomen voor renpaarden van jockeys. Het gebouw is architectonisch van enige waarde als stalcomplex dat op sobere wijze is vormgegeven met stijlkenmerken van de Chaletstijl. Dat komt tot uitdrukking in de topgevels met het decoratieve lattenwerk dat contrasteert met de witgeschilderde muren. Ook de overstekende daken met windveren en het torentje zijn kenmerkend. Het neemt als een van de eerste ontwerpen in het oeuvre van de bekende Bussumse architect C.J. Kruisweg een bijzondere plaats in, hetgeen de architectuurhistorische waarde vergroot.

Gaafheid

Het oorspronkelijke ontwerp voor het stalgebouw is aangetast waardoor de gaafheidswaarde neutraal is. De hoofdvorm is, zoals aan de voorzijde is waar te nemen, nog goeddeels intact. De gevels daarentegen zijn ingrijpend gewijzigd. Desalniettemin is de originele stal functie nog herkenbaar.

Zeldzaamheid

Het stalcomplex is zeldzaam in relatie tot de voornoemde cultuurhistorische, architectonische kenmerken. De zeldzaamheidswaarde is zeer hoog. Het gebouw is samen met het jockeyhuis een zeldzaam overblijfsel van Renbaan Cruysbergen.

Het is bovendien een van de weinige stalgebouwen in Nederland van het staltype dat onderdeel uitmaakte van een renbaan. Van de vele draf- en renbanen die Nederland heeft gekend is weinig over. Het is een geschiedenis die grotendeels uitgewist is.

Beoordeling

Het pand is op de volgende criteria beoordeeld:

- cultuurhistorische waarde ***
- architectuurhistorische waarde **
- stedenbouwkundige waarde -
- gaafheid *
- zeldzaamheid ***

Op basis van deze landelijk gehanteerde criteria (architectuurhistorische, cultuurhistorische en stedenbouwkundige waarden, gaafheid en zeldzaamheid) is het object gewaardeerd. Per criterium wordt een score toegekend van 0 tot maximaal 3 ***. Het Oversticht gaat er bij monumenten- en erfgoedinventarisaties in het algemeen van uit dat een object of complex aan minstens vier van de vijf toetsingscriteria moet voldoen wil het aangemerkt kunnen worden als waardevol ruimtelijk erfgoed. Al is het in sommige gevallen ook mogelijk dat een object of complex op minder criteria uitzonderlijk hoog scoort, waardoor het eveneens gewaardeerd kan worden als waardevol ruimtelijk erfgoed.

Bij een totaalscore van minimaal 7*** komt een object of complex in principe in aanmerking voor de beschermde status van gemeentelijk monument. Bij een waardering van 12*** komt een object of complex in aanmerking voor de status als provinciaal monument. Losse rijksmonumenten worden in principe niet meer door de overheid aangewezen, alleen jonge monumenten die deel uitmaken van een aanwijzingsprogramma van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Weergave waarde

Conform de Richtlijnen voor Bouwhistorisch onderzoek (2009) zijn de monumentwaarden bepaald, waarbij een onderscheid wordt gemaakt tussen een hoge, positieve en indifferente monumentwaarde. Op de plattegrond zijn deze waarden weergegeven:

Blauw – hoge monumentwaarde, deze zijn van cruciaal belang voor de structuur en/of betekenis van het object of gebied

Groen – positieve monumentwaarde, deze zijn van belang voor de structuur en/of betekenis van het object of gebied

Geel – indifferente monumentwaarde, deze zijn van relatief weinig belang voor de structuur en/of betekenis van het object of gebied.

Een hoge waarde kennen wij toe aan:

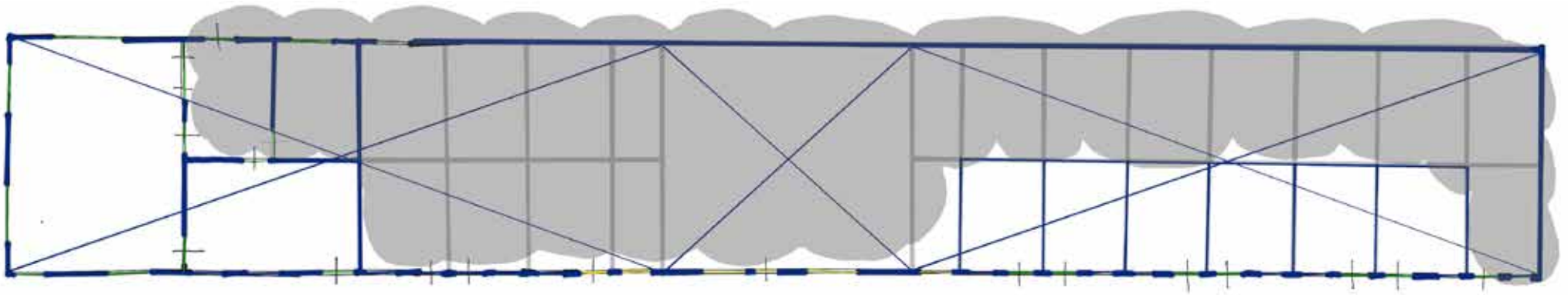
- De hoofdvorm: het langgerekte eenlaagse volume onder een zadeldak met overstek en de middenpartij met topgevel, dwarskap en dakkapellen;
- De interne indeling van de stallen;
- De dakbeddeking bestaand uit blauwgrijze beton ruitpannen;
- De overstekken;
- Het lattenwerk;
- De windveren;
- De witgeschilderde baksteengevels op een donkere plint;
- Vensters met meerruits roedeverdeling;
- Het zinken torentje met smeedijzeren windvaan.
- De niet-originele windveren en het recent verwijderde balkon in geval van herstel/reconstructie.

Een positieve waarde kennen wij toe aan:

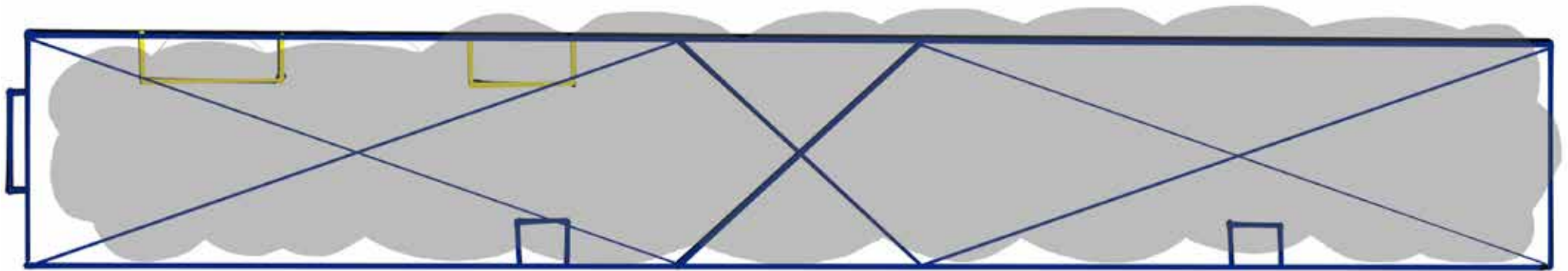
- De gevelindeling van de woning 30a.

Een indifferente waarde kennen wij toe aan:

- De gevelindeling van de woningen 30b en c;
- De daarbij aangebrachte dakkapellen;
- De recente staldeuren;
- De aanbouw tegen de westgevel.

Afb. 26 - Waarderingsplattegrond stallen begane grond* - Niet alle ruimten zijn bezocht, er zijn voorsnog geen tekeningen van de stallen bekend, met uitzondering van de woning in de linker vleugel. Deze plattegronden zijn dus gebaseerd op schetsen, waarbij rekening moet worden gehouden met een redelijke foutmarge.

Afb. 27 - Waarderingsplattegrond stallen zolder* - Niet alle ruimten zijn bezocht, er zijn vooralsnog geen tekeningen van de stallen bekend, met uitzondering van de woning in de linker vleugel. Deze plattegronden zijn dus gebaseerd op schetsen, waarbij rekening moet worden gehouden met een redelijke foutmarge.

5. Conclusie en aanbevelingen

Het in 1893/1903-1904 gebouwde stalcomplex op het voormalige Renbaan Cruysbergen is met name van grote cultuurhistorische waarde, en in enige mate van architectuurhistorische waarde. Het herinnert aan de roemruchte geschiedenis van het gebied. Het houdt de herinnering aan de renbaan levend. Het heeft daarnaast zeldzaamheidswaarde als stalgebouw behorende bij een renbaan. Het ontwerp van het stalgebouw is aangetast, zowel op hoofdlijnen als in detail. Niettemin is de stalfunctie nog duidelijk herkenbaar. Als we het gebouw langs de lat van de vijf toetsingscriteria houden, krijgt het negen punten toegekend. Daarmee achten we het gebouw monumentwaardig.

Het verdient aanbeveling om het vroegere stalcomplex te behouden in de nieuwe ontwikkelingen. Door het stalgebouw een nieuwe invulling te geven, met respect voor de oorspronkelijke architectonische karakteristieken en functie. Daarmee kan waarde worden toegevoegd aan het te ontwikkelen gebied. Er is voldoende transformatieruimte om het gebouw aan te passen, en tegelijkertijd het stalgebouw als zodanig herkenbaar te houden. De hoofdvorm is van belang: het langgerekte eenlaagse volume onder een zadeldak met overstek en de middenpartij met topgevel, dwarskap en dakkapellen.

Andere karakteristieken zijn de de dakbeddeking bestaand uit blauwgrijze beton ruitpan, de overstekken, de houten decoraties, de windvanen, de witgeschilderde baksteengevels op een donkere plint, vensters met meerruits roedeverdeling, het bal-kon en het zinken torentje met smeedijzeren windvaan.

Voor een eventuele transformatie tot woonruimten kan als referentie worden gekeken naar de éénpaardstallen aan de Veeartsenijstraat 200-218 in Utrecht die zijn verbouwd tot woningen, waarbij de gevelopzet zo veel mogelijk is gehandhaafd.

Aanbevelingen op gebiedsniveau

Met het oog op de transformatie van het zogeheten Hocras-terrein doen we een aantal aanbevelingen op gebiedsniveau op basis van de beschreven cultuurhistorische context. Uitgangspunt hierbij is het benutten en versterken van de bestaande cultuurhistorische kwaliteiten van het terrein, en het zien van de mogelijkheden voor toekomstige ontwikkelingen. Vanuit de cultuurhistorie zijn de voornaamste uitgangspunten te onderscheiden op het gebied van het gebouw en het gebied rond de Franse Kampweg:

- Behoud waar mogelijk de zeldzame overblijfselen uit de tijd van het landgoed, de paardenrenbaan en Walden.

Dit zijn concreet:

- Het restant van de halfronde Lindenlaan van het vroegere villa Groot Cruisbergen;

- De vangsloten van de renbaan;
- Het vroegere stallencomplex met de solitaire boom bij de entree;
- Het vroegere jockeyhuis (beschermd als rijksmonument);
- De vroegere oprijlaan met hek aan de Franse Kampweg;
- De gebouwen van Walden (beschermd als monument).
- Vergroot de zichtbaarheid van de ruimtelijke erfenis van het gebied door de relictten te integreren. Bijvoorbeeld door in het stedenbouwkundige plan de halfronde Lindenlaan op te nemen en de verbinding naar de vroegere renbaan terug te brengen.
- Revitaliseer de eens groene openbare ruimte die het gebied vanouds kenmerkte.
- Versterk de onderlinge verbondenheid tussen de Goois Natuurgebied Fransche Kamp zuidelijk van de Franse Kampweg en het noordelijk gelegen Goois Natuurreservaat Landgoed Nieuw Cruysbergen, waarin het te ontwikkelen Hocras-terrein van barrière naar een springplank kan worden.
- Benut bij de nieuwbouw de architectonische vormgeving die de gebouwen van het landgoed, de renbaan en de kolonie kenmerkte. Een beeldkwaliteitsplan kan de architectonische karakteristieken 'vertalen' in spelregels voor nieuwe ontwerpen.
- Haal bij het bepalen van de straatnamen inspiratie uit de geschiedenis van het gebied, zoals bij de nieuwe Waldenlaan is gedaan.

Bronnen

- M. Damstra en B. Laan, 'Villa Oud Holland door C.J. Kruisweg', 30 april 2016 op *historischeinterieursamsterdam.nl*.
- N. Conijn, 'Over stalvloeren: van paardenbox tot tuigenkamer, van functioneel tot representatief', in: E. Koldewey, *Over de vloer. Met voeten getreden erfgoed* (Zwolle 2008), p. 276-289.
- F.A.C. Haans (Monumenten Advies Bureau), *Bouwen cultuurhistorisch onderzoek & waardstelling. Paardenstallen van de voormalige renbaan Cruysbergen*, Bussum, Nijmegen 24 september 2021.
- M. van der Heide, 'Terug naar Walden, 1989-1907', In: *Tussen Vecht en Eem* 16e jrg. nr. 3, november 1998, p. 131-177.
- J. van der Hoeve, *Monumenten Inventarisatie Project Noord- Holland Bussum Gemeentebeschrijving*, Haarlem 1993.
- R. Stenvert (red.), *Monumenten in Nederland*, Zwolle 2006.
- N. Verhagen, 'Bouwers van Bussum: J.F. en H. Everts en C.J. Kruisweg', in: *Bussums Historisch Tijdschrift*, jaargang 34, nr. 3 (december 2018), pag. 4-11
- archieindr.nl
- cultureelerfgoed.nl
- gooienvechthistorisch.nl
- tgooi.info
- topotijdreis.nl

Colofon

Titel

Franse Kampweg 30, Bussum
Een waardestellend advies

Opdrachtgever

Gemeente Goose Meren

Samenstelling en redactie

Gesien van Altena, Marjanne Statema,
Victorien Koningsberger

Vormgeving

Miriam van Eunen

Contactgegevens

Het Oversticht
Aan de Stadsmuur 79
8011 VD Zwolle

Datum

14 december 2021

Contact

038 - 421 32 57
info@hetoversticht.nl

Bezoekadres

Aan de Stadsmuur 79
8011 VD Zwolle

Postadres

Postbus 531
8000 AM Zwolle

[hetoversticht.nl](https://www.hetoversticht.nl)

